

ARAŞTIRMA MAKALE

Yaşlı bireylerin geniş aileden kopuş nedenleri ve alternatif yaşam aranjmanlarına dair algıları: Gaziantep örneği.^{1,2}

Hasan SEVER³

Mersin Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sosyoloji Anabilim Dalı Doktora Öğrencisi, Mersin / Türkiye
ORCID No: <https://orcid.org/0000-0002-8946-0411>

ÖZET

Modernleşme, endüstrileşme ve kentleşme ile beraber yaşanan demografik değişimler, sağlık alanında ilerlemeler ve azalan doğum oranları ile yaşlılık olgusu dünya genelinde tüm toplumları ilgilendiren bir olguya dönüşmektedir. Bunu yanı sıra, değişen ve dönüşen aile yapısı ve oluşan yeni yaşam kompozisyonları yaşlılık durumunun toplumlar ve bireyler tarafından farklı biçimlerde deneyimlenmesine yol açmıştır. Bu deneyimlerden biri tek başına yaşamak konusudur. Niteliksel araştırma yöntemine dayanarak derinlemesine görüşmelerle gerçekleştirilen bu çalışma, yaşlı bireylerin geniş aileden kopuş nedenlerini ve tek başına yaşamaya alternatif olarak yeniden evliliği ve huzurevinde yaşamayı nasıl değerlendirdiklerini incelenmiştir. Bu kapsamda, çalışma Gaziantep ilinde, 65 yaş ve üstü, tek başına, kentte yaşayan, ciddi bir sağlık engeli bulunmayan ve farklı sosyoekonomik düzeylere sahip 30 kişi ile yürütülmüştür. Bu çalışma, yaşlı bireyler için tek başına yaşama aranjmanının geniş ailenin çözülüşünün bir göstergesi olduğunu ve en ideal yaşam aranjmanının çocuklarına yakın tek başına yaşamak olduğunu ortaya koymuştur.

MAKALE GEÇMİŞİ

Geliş 29 Temmuz 2019
Kabul 28 Ocak 2020

ANAHTAR KELİMELER

Yaşlılık, yaşam aranjmanı, tek başına yaşama

Reasons for the separation of elderly individuals from the extended family and their perception of alternative life arrangements: The case of Gaziantep

ABSTRACT

Demographic changes that occur due to modernization, industrialization and urbanization, as well as the reducing birth rates and the advances in healthcare, aging issue has become an important phenomenon for all societies. In addition, the changing and transforming family structure and growth of new life compositions have led to the societies and individuals experience aging in different ways. One of these experiences is 'to live alone'. This study, which is conducted through in-depth interviews based on qualitative research methodology, examines reasons for the separation of elderly individuals from the extended family and how they evaluate remarriage and living in nursing home as an alternative to live alone. In this context, the study was executed in Gaziantep province with 30 people aged 65 and over, living alone, living in the city, not having a serious health disability and having different socioeconomic levels. This study reveals that the arrangement of living alone for elderly individuals is an indicator of the dissolution of the traditional extended family and that the ideal living arrangement is living alone close to their children.

ARTICLE HISTORY

Received 29 July 2019
Accepted 28 January 2020

KEYWORDS

Old age, life arrangements, living alone

1.GİRİŞ

Gerek dünyada gerekse Türkiye'de, demografik değişimler, sağlık alanında yaşanan gelişimler ve doğum oranlarında azalma ile beraber gittikçe artan yaşlı nüfusu ve bu artışla ortaya çıkan nüfusun yaşlanma olgusu ve problemi yaşlılık konusunun daha ciddi çalışılması gerekliliğini ortaya koymuştur. Yaşlılık olgusu çok geniş bir konudur, çünkü yaşlılık kendi içinde heterojen deneyimlere işaret etmektedir. Ailesi ile birlikte, huzurevinde veya tek başına yaşayan, kırdaki,

kentte veya başka biçimlerde yaşayan, fiziksel, bilişsel sağlığa sahip olan veya olmayan yaşlı bireylerin kendi içinde homojen olmadığı; farklı durumlara, dolayısıyla da farklı sorunsallara işaret ettiği ortaya çıkmaktadır.

Özellikle modernleşme ve endüstrileşmenin yarattığı toplumsal değişim yaşlıların statülerini, saygınlıklarını ve rollerini negatif yönde değiştirmenin yanı sıra ekonomik durumlarını, sosyal çevrelerini, aile düzenlerini, sağlık durumlarını, yaşlanma süreçlerini ve yaşlılıklarını doğrudan etkilemiştir (Giddens, 2013; Hooyman,

¹ Bu çalışmanın bir bölümü 2019 yılında Denizli'de gerçekleştirilen 10. Ulusal Yaşlılık Kongresi'nde sunulmuştur.

² **Makalenin Kaynak Olarak Gösterimi:** Sever, H. (2020). Yaşlı bireylerin geniş aileden kopuş nedenleri ve alternatif yaşam aranjmanlarına dair algıları: Gaziantep örneği. *Yaşlı Sorunları Araştırma Dergisi (YSAD)*, 13(1), 1-9.

³ Sorumlu Yazar e-mail: hasan_sever@yahoo.com

Kiyak & Kawamoto, 2015; Quadagno, 2002; Tufan, 2002). Bu değişim “yaşlıların yaşam zorluklarını ailenin problemi olmaktan çıkararak kamusal bir problem haline getirmiştir” (Tufan, 2003:22). Yaşlı bireyler bu toplumsal değişim dönüşüm sürecinde yeni yaşam aranjmanları ile karşı karşıya kalmışlardır.

Yaşam aranjmanı, yaşlıların farklı “hane halkı kompozisyonlarından” ve “yaşlılıkla baş etme stratejilerinden biri” olup “kendilerine ait olmayan ve dışına itildikleri dünyada nasıl konum aldıkları ve ne tür çözümler ürettikleri” ile ilgilidir (Kalaycıoğlu, Küçükural & Kurtuluş, 2003:15). Yaşam aranjmanı, yaşlıların “yaş, cinsiyet, gelir ve eğitim düzeylerini, kentlilik-kırsallık” değişkenlerini, “mekâna ilişkin yaşam tercihleri”nin (Şentürk & Altan, 2015:28) yanı sıra gündelik hayattaki etkinliklerini, sosyalleşme süreçlerini ve aile ilişkilerini içeren derin ve çok yönlü bir kavramdır. Geleneksel geniş ailede birden fazla kuşak ile beraber yaşayan yaşlılar, yaşanan değişimlerle beraber, yalnız (tek başına) yaşama, eşyle yaşama, çocuklarının yakınında veya uzağında yaşama, huzurevinde yaşama gibi alternatif yaşam aranjmanları geliştirmek durumunda kalmışlardır (Kalaycıoğlu vd., 2003:18-19).

Bu çalışmanın odak konusu olan tek başına yaşama aranjmanı, başta gelişmiş ülkeler olmak üzere dünya genelinde hızla yaygınlaşmaktadır. Tufan’ın da belirttiği gibi, “yalnız yaşamak genel bir yaşam stili” haline gelmekte ve gerek dünya genelinde gerekse Türkiye özelinde, değişen ve dönüşen aile yapısında yaşlıların tek başına kalma isteği ve mecburiyeti artmaktadır (Tufan, 2003:54). Türkiye’nin bölgeleri arasındaki ekonomik, kültürel, sosyal nedenlerle aile yapısının içerdiği farklılıklar, kentleşme ve göç olgusuna rağmen büyük ölçüde korunsun da bu farklılıkların zamanla ortadan kalkacağı ve nüfusun da yaşlanması ile beraber, Türkiye’de tek başına yaşayan yaşlıların sayısının artacağı tahmin edilmektedir (Murakami, 2014:148; Tufan, 2003:195).

Türkiye genelinde olduğu gibi Gaziantep’te de yaşlı nüfusu artmaktadır. TÜİK, adrese dayalı nüfus kayıt sistemi, 2018 verilerine göre Gaziantep ilinin toplam nüfusu 2.028.563’tür. Bu nüfus içerisinde 65 yaş üstü nüfusun 108 429 olduğu görülmektedir. 65 yaş üzeri nüfusun toplam nüfusa oranı %5,3 olarak tespit edilmiştir (TÜİK, 2018). Gaziantep’te cinsiyete göre tek kişilik yaşlı hane halkı oranı ise erkeklerde %19,5 iken kadınlarda %80,5 olduğu görülmektedir (TÜİK, 2016).

Gaziantep nüfusu son 30 yılda gerek Şanlıurfa, Kahramanmaraş, Kilis ve Adıyaman gibi çevre illerin kırsal bölgelerinden gerekse Suriye’den aldığı göçle gittikçe artmaktadır. “Kentın ekonomik gelişme hızı göç merkezi olmasının en büyük nedenlerinden biridir” ve “Gaziantep bugün halen Güneydoğu Anadolu bölgesinin sanayi merkezi olma özelliğini korumaktadır” (Geniş & Adaş, 2011:297). Bununla beraber geleneksel, yerel kültürel yapısını da belli ölçüde koruyan Gaziantep’te “akraba ve/veya hemşeriler gibi geleneksel yardımlaşma ve dayanışma kurumları birinci sırada yer almaktadır” (Geniş & Adaş, 2011:310). Bu bağlamda bir yandan modern diğer yandan geleneksel kültürü ve ilişkileri barındıran kentte yaşlıların toplumsal konununun ve koşullarının da değişime uğradığı ve yeni yaşam aranjmanlarının ortaya çıktığı görülmektedir.

Bu makale, Gaziantep’te 65 yaş üstü, tek başına yaşayan yaşlı bireylere odaklanan niteliksel bir çalışmaya dayanmaktadır. Çalışmada yaşlı bireylerin değişen toplumsal yapıya adaptasyon süreçlerinde tek başına yaşama aranjmanını seçmelerindeki temel faktörlerin neler olduğu; başka alternatiflerinin olup olmadığı; bu alternatifler – çocuklarıyla geniş ailede yaşamak, huzurevinde yaşamak, yeniden evlenmek- hakkında ne düşündükleri incelenmiştir.

2.TEORİK ÇERÇEVE: YAŞLILIK TEORİLERİ

Yaşlılık teorileri yaşlanma olgusunu ve yaşlılık sürecini anlayabilmek, betimleyebilmek ve ilgili sorunlara çözüm bulabilmek için çeşitli bakış açıları sunmuşlardır. Ancak belirtmek gerekir ki hiçbir teorinin yaşlılık durumunu ya da aynı yaş grubu içindeki insanların, neden farklı olduğunu tek başına açıklayabilme gücü yoktur. Bu çalışma, yaşlılık teorileri içinde Modernleşme, Rol, Politik Ekonomi ve Feminist yaşlılık kuramlarına dayanarak modernleşme ve kentleşme sürecinde yaşlı bireylerin yaşam aranjmanı seçimini belirleyen dinamikleri incelemektedir. Bu bağlamda, çalışma yaşlı bireylerin geleneksel ailenin çözülme sürecinde nasıl tekilleştirdiğini, bununla beraber alternatif olarak yeniden evlilik ve huzurevi yaşam aranjmanlarına dair algılarını ve geleneksellikten modernliğe geçiş sürecinde nasıl bir yaşam aranjmanına ihtiyaç duyduklarını anlamaya çalışır.

Modernleşme kuramın göre “teknolojik değişimler, yaşlıların yaşam deneyimine ya da bilgeliğine az değer verilmesine neden olmuş, bunun sonucunda yaşlılarda statü ve güç kaybı meydana gelmiştir” (Görgün-Baran, 2004:50). Quadagno (2002) gelişme süreçlerini yaşlıların statüsüne bağlayan ilk kişinin Ernest Burgess olduğunu belirtir. Burgess “Batı Toplumlarında Yaşlanma” (1960) adlı eserinde endüstri devriminin yaşlılar için negatif etkileri olduğunu açıklarken, emeğin evden fabrikaya taşındığında kendi işinde çalışanların sayıya azaldığını, yaşlıların ekonomik bağımsızlıklarını kaybettiğini ve emekli olmaya zorlandıklarını anlatmıştır. Kentleşme genç insanları kırsal bölgelerden kente çekmiş, geniş haneleri dağıtmış ve yaşlıları izole etmiş ve yaşlılar “rolsüzlük rolüne” hapsedilmiştir (Quadagno, 2002: 42).

Rol Kuramına göre ise, rol kaybının yaşlılık deneyimini etkileyen önemli faktörlerden biri olduğunu vurgular. Her insan yaşamı boyunca öğrenci, anne, eş, kız çocuğu, işçi, gönüllü ve büyükanne gibi çeşitli roller oynar (Cottrell, 1942, Akt. Hooyman vd., 2015: 141). Bu roller zaman içinde değişir ve kişi farklı yaşlarda farklı rol durumlarıyla hayatını sürdürmek zorunda kalır (Kaygusuz, 2008: 236). Yani, insanların bir sosyal varlık olarak tanımlayan bu roller sırasıyla organize edildiğinden, her bir rol belirli bir yaş ve hayat aşaması ile ilişkilendirilmiştir. Bu rollerden herhangi birinin işsizlik, emeklilik, dulluk veya diğer nedenlerle kaybı, insanların aktif yaşlanmanın keyfini çıkarmasına yarayan iyi olma halini ve fırsatlarını etkiler (Hooyman vd., 2015:141).

Öte yandan Politik Ekonomi kurama göre, yaşlanma deneyimine ve yaşa dayalı eşitsizliğe bireysel faktörler değil, politik ve ekonomik statülerinin yanı sıra iktidar ve toplumsal kaynakların (refah devleti eliyle) kontrolü ve dağıtım biçimi neden olur. Kuram, sosyal sınıfları

yaşlı insanların konumunu ve yaşam doyumunu belirleyen en temel faktör olarak görür (Quadagno, 2002:53; Hooyman vd., 2015:151). Feminist teori ise, yaşlı erkek ve yaşlı kadınlar arasındaki ekonomik ve iktidar ilişkilerine, mikro seviyede ise sosyal anlamlar bağlamında toplumsal cinsiyete odaklanarak bireyler ve sosyal yapılar arasında bağ kurarlar. Feminist Teori, kavramsal olarak makro seviyede cinsiyet tabakalaşması, iktidar yapıları ve toplumsal kurumlara; mikro seviyede ise bakım sağlama ve aile işleri, sosyal anlamlar ve kimliği temel alır (Bengtson, Burgess & Parrott, 1997:80).

Bu teoriler modern kentsel alanlarda yaşayan yaşlıların durumunu ortaya koymak için model oluşturabilirler. Ancak temelde Batı toplumlarına odaklanarak ortaya konan bu teorilerin evrensel olma ideaları yoktur. Yaşlı kişileri etkileyen sosyal, ekonomik ve politik koşullar değişime uğradığından, pek çok disiplin içinde yeni teorik perspektiflerin geliştirilmesi ya da öncekilerin farklı kültürlerle, bağlamlara ve durumlara dair bilgiler toplanarak gözden geçirilmesi gerekir (Hooyman vd., 2015:157).

Söz konusu yaşlılık teorileri ışığında, bu çalışma, günümüz değişen aile yapısı içinde yaşlı bireylerin rol ve statülerindeki değişimin yaşlılık deneyimlerini ve yaşam aranjmanlarına dair algı ve tutumlarını nasıl etkilediğini inceler.

3.MATERYAL VE YÖNTEM

Temel olarak niteliksel yöntemle gerçekleştirilen bu çalışma kapsamında, kent ortamında, tek başına yaşayan, ciddi bir sağlık engeli bulunmayan 65 yaş ve üstü bireyler seçilmiş ve 30 kişi ile derinlemesine görüşme ve dörder kişilik iki odak görüşme yürütülmüştür.

Hem yaşlılık deneyiminin çeşitliliğini ve karmaşık yapısını ortaya koyabilmek, hem de araştırmanın geçerliliğini sağlamak ve ampirik genellemeler yapabilmek için görüşmeler Gaziantep'in ilinin iki merkez ilçesi olan Şehitkamil ve Şahinbey ilçelerinde yürütülmüştür. Şehitkamil ilçesinde, İncesu, Gazi, Karşıyaka, Sarıgül, Fatih, Emek, Yaprak, İbrahimli, Seyrantepe, Hürriyet ve Hacıbaba mahallelerinde ve Şahinbey ilçesinde bulunan Akyol, Güneykent, Bozalar, Yukarıbayır, Karataş, Hoşgör, Kurtuluş, Gündoğdu, Düztepe, Şehreküstü mahallelerinde farklı sosyo-ekonomik ve kültürel düzeylere sahip yaşlı bireylerle mülakatlar gerçekleştirilmiş ve bu görüşmeler katılımcı gözlem ile pekiştirilmiştir. Gerek bireysel gerekse odak görüşmelerde katılımcılara yarı yapılandırılmış 50 soruluk bir anket formu uygulanmış ve derinlemesine görüşmeler gerçekleştirilmiştir. Görüşülen kişilerin içsel yaşam deneyimlerine ve duygularına birinci ağızdan ulaşılmaya çalışılmış ve katılımcılar, özel hayatın gizliliği dikkate alınarak, çalışmada takma adlarıyla yer almışlardır. Araştırma sahasında veriler, katılımcıların izin verdiği ölçüde, ses kaydı alınarak ya da not tutularak toplanmış ve kayıtlar çözümlenmiştir.

Çalışmanın evreni Gaziantep ilinin iki merkez ilçesi olan Şehitkamil ve Şahinbey ilçelerinde tek başına ya-

şayan yaşlı bireyleri kapsamaktadır. Çalışmanın örneklemini ise bu evren içerisinde 65 yaş ve üstü (65-89) olup, evde tek başına yaşayan sağlıklı 30 yaşlı birey oluşturmaktadır. Katılımcılar öncelikle amaçsal örnekleme yöntemi ile seçilmiş ve kartopu tekniği kullanılarak diğer katılımcılara ulaşılmıştır.

Türkiye'de kadınların yaşlı nüfus oranları erkeklerinkinden daha fazla⁴ olduğu için örneklem grubunu oluşturan ve tek başına yaşayan 30 yaşlı bireyin 18'i kadınlardan, 12'si erkeklerden oluşmaktadır. Katılımcılar 24'ünün eşi vefat etmiş, 5'i boşanmış, 1'i de hiç evlenmemiştir. Eğitim durumu açısından katılımcıların yarısı okur-yazar değilken 3'ü okuryazar, 6'sı ilköğretim mezunu 2'si lise mezunu, 4'ü ise üniversite mezunudur. 30 katılımcıdan, 23'ünün sosyal güvencesi (Emeklilik Sandığı ve Bağ-kur) bulunmakta; 6'sı Yaşlılık Aylığı (Yeşil Kart) ve 1'i Dul Aylığı almaktadır. Barınma açısından katılımcıların 20'si apartman dairesinde, 5'i müstakil evde, 5'i de gecekonduda yaşamaktadır. Ayrıca, katılımcıların 22'si kendi evinde 5'i kirada, 3'ü ise çocuğunun ya da akrabasının evinde oturmaktadır.

Bu nitel araştırmada verilerinin analizi yorumsamacı bir perspektif ile gerçekleştirilmiştir. Sosyolojik bakış açısı, birey ile toplum arasındaki bağlantıları anlamaya yöneliktir. Bu çalışma da yaşlılık deneyimlerinin toplumsal değişimden nasıl etkilendiği ve bu etkilene sürecinde değişen aile kompozisyonlarının aldığı biçim içerisinde yaşlı bireyin tekilleşmesini, aile ve toplum içerisindeki yerini anlamaya çalışmaktadır. Bu çalışmanın evrenini evde tek başına yaşayan yaşlılarla sınırlamak oldukça zor bir karar verme süreci gerektirmiştir. Çünkü ileri yaş grupları o kadar çeşitlidir ki sağlığı yerinde olan, olmayan, ailesiyle yaşayan, tek başına yaşayan, huzurevinde yaşayan, farklı hastalıklara sahip olan yaşlı grupları gibi pek çok grubu kapsar.

Bu çalışma, evde tek başına yaşayan yaşlı bireyleri merkeze almıştır. Çünkü toplumsal değişim sürecinde ve dolayısıyla değişen aile kompozisyonunda yaşlı bireyler gittikçe tekilleşmektedir. Bu nedenle, çalışma tek başına yaşayan/yaşamaya çalışan yaşlı bireylerin yaşam koşulları, yaşlılık deneyimleri, duygu ve düşünceleri arasındaki ilişkileri kavrayarak yaşam aranjmanlarına dair pratikleri ve algılarının nasıl biçimlendiğini anlamaya çalışmaktadır. Bu kapsamda katılımcılara "tek başına yaşama" aranjmanını hangi değişkenlerden dolayı seçtikleri, bunun bir tercih mi ya da zorunluluk mu olduğu, geniş aileden kopuş süreçleri ve bu yaşam aranjmanına alternatif olarak huzurevinde yaşamayı, yeniden evlenmeyi nasıl değerlendirdikleri ve kendileri için en ideal yaşam aranjmanının ne olduğu sorulmuştur.

4.BULGULAR VE TARTIŞMA

4.1. Geniş aileden koparak tek başına yaşamak

Modernleşme ve endüstrileşmenin yarattığı toplumsal değişim, geleneksel geniş ailede birden fazla kuşak ile yaşayan yaşlıların da yaşamını değiştirmiş ve yaşanan değişimle beraber yaşlı bireyler kendilerine alternatif yaşam aranjmanları geliştirmek durumunda kalmışlardır. Yaşlı bireylerin bu aranjmanlardan biri olan evde

⁴ Gaziantep ilinde de 65 yaş üstü yaşlı nüfus içinde yaşlı kadınların sayısının 52.769 (%5,8) yaşlı erkeklerin sayısının 43.544 (%4,4) olduğu görülmektedir (TÜİK, 2016).

tek başına yaşamayı seçmelerindeki temel sebepler – bu konuya dair Türkiye’de yapılan diğer yaşlılık çalışmalarda da tespit edildiği üzere – “dulluk durumu” (Tufan, Zengin & Köse, 2017:41), “kendi kendine yetmek,” “yaşanan çevreyi değiştirmemek,” “mevcut durumlarından memnuniyet duymak,” (Aközer, Nuhurat & Say, 2011:118) ve kuşakların “norm ve değerleri ve algı düzeylerindeki farklılıktır” (Görgün-Baran, Kalıncara, Aral, Baran, Akın & Özkan, 2005:23). Zaten geniş ailede yaşama aranjmanı, kimi yaşlı bireyler için artık mümkün değilken, kimileri için de yarattığı dezavantajlardan dolayı tercih edilmemektedir. Bu bağlamda yaşlı bireylerin sağlık, sosyal ve ekonomik bakımdan uygun koşullara sahip olmaları durumunda tek başına yaşamayı seçtikleri görülmektedir (bkz. Quadagno, 2002; Baran, 2004; Hablemitoğlu & Özmete, 2010). Geniş ailenin çözülüşüyle beraber yaşlı bireylerin değişen durumunu kendi öznel değerlendirmeleri üzerinden anlayabilmek için bu konuda, katılımcıların tek başına yaşamayı neden seçtikleri; bu seçimin tercih mi yoksa zorunluluk mu olduğu, başka alternatiflerinin olup olmadığı ve geniş aile içinde yaşamaya nasıl anlam verdikleri incelenmiştir.

Katılımcılarla yapılan görüşmelerde, geniş aile içinde yaşamanın bazı katılımcılar için mümkün olmadığı, bazı katılımcılar tarafından da yarattığı dezavantajlardan dolayı tercih edilmediği tespit edilmiştir. Geniş ailede (çocuklarıyla) yaşamak istememelerinin nedenlerini katılımcıların 11’i “kendimi çocuklarımda rahat hissetmiyorum,” 9’u “çocuklarımdan gel bizimle kal’ diyen olmadı,” 6’sı “çocuklarımla rahatsız etmek istemiyorum,” 2’si “çocuklarımla ekonomik durumları kötü” ve diğer 2’si ise “ev dar” olarak belirtmişlerdir.

Çalışmada, yaşlı bireyler bu yeni yaşam ritmine kendilerini uyarlamaya çalışırken, bu süreci kendi evlerinde geçirmelerinin kendilerine iyi geldiğini ve en temelde bu nedenle tek başına yaşamayı seçtiklerini belirtmişlerdir. Ancak bu süreci başkalarının ritmine göre; gelin ya da damatla birlikte yaşamanın kendilerini bu sürece uyarlayabilmelerine engel teşkil ettiği çoğu katılımcı tarafından ifade edilmiştir.

Uşağın kıymetini bilirse en doğrusu uşaklarla kalmaktır. Bu eskiden oluyordu ama şimdi öyle değil. Gece acıksam çocukların evinde rahat olamam ama kendi evimde istediğim zaman mutfağa gidiyorum. Gel bizimle yaşa diyen de olmuyor da gidersem bana kal derler ama sonra hemen eve gelmek istiyorum. Onlarda rahat hissetmiyorum. Şimdi öyle güzel hürmet edilirse neden kalmayayım, ama işte el kızı olmuyor, el oğlu da olmuyor, yani yalnız kalmak daha iyi (Melek, kadın, 74, orta gelir, okuryazar değil).

Daha önce çocuğumla kalıyordum, sonra başka bir eve çıktım. Yalnız kalmak istedim. Gelinim ve oğlumdan şikâyetçi değilim ama dayanacak gücüm kalmadı. Mesela, sabahtan kalkarsın ekmek beklersin, kahvaltı beklersin, onlar uyanacak öyle hep beraber kahvaltı yapılacak, ama ben erken uyanıyorum hareket edemiyorum (...) En doğrusu yalnız yaşamak. Geçti o dönem artık uşaklarla kalmam (Esmâ, kadın, 71, orta gelir, okuryazar değil).

Söz konusu kuşaklar arası ritim farklılıkları, yaşlı kişilerin hayatını değişik biçimlerde zorlaştırmaktadır. Bu-

nun önemli nedenleri ev içinde diledikleri zaman hareket etme ve beslenme özgürlüklerinin olmamasıdır. Genel olarak katılımcılar geniş ailede çocuklarıyla beraber yaşadıklarında, gece gürültü yapmamak için TV izleyemediklerini, tuvalet ihtiyacını gidermede zorluk çektiklerini, mutfağı istedikleri zamanda kullanamadıklarını, acıktıkları halde yemek saatlerini beklemek zorunda kaldıklarını belirtmişlerdir. Bunlara uyku ve uyanma saatleri konusundaki farklar da eklenince, yaşlı bireylerin yaşam ritimlerinin çocukları ve torunlarınınkinden farklı olması, onlarla beraber yaşama konusunda pek çok sorunla karşılaşmalarına neden olmaktadır. Tek başına yaşayan katılımcıların çoğu ailenin değişen biçimine vurgu yaparak, çocuklarını ve torunlarını rahatsız etmemek ve rahatsız olmamak için çocukları isteseler de istemeseler de artık geniş aile ortamında kalamayacaklarını ifade etmişlerdir.

Çocuklarımdan gel bizimle kal diyen oldu (...) Ben gençlerle kalamam, aynı evde nasıl olur, yani ben de onlardan rahatsız olurum (...) Ben bazen çocuklarımla evine gidiyorum 2-3 saatten fazla kalamıyorum, gençler yaşlılarla ilgilenmiyor, kendi evime geliyor. Bunun için tek başına yaşamak en iyisi (İbrahim, erkek, 80, üst gelir, ilkökul mezunu).

Burada kuşaklar arası uyumsuzluğu yaratan faktörler sadece gece uykusuzluğu değil, aynı zamanda beslenme biçimi ve öğün saatleri konusunda yaşanan farklılıklardır. Yaşlı kişilerin uyku ve beslenme düzenlerinde, çeşitli biyolojik ve psikolojik faktörlerin ve yaşama biçimindeki değişimlerin etkisiyle sorunlar yaşanabileceği, uyku ve beslenme bozukluklarına sahip olabilecekleri, hatta bunların depresyonla ilişkili olabileceği ve bu nedenle yaşlılarda dikkate alınması gereken bir konu olduğu geriatri ve tıp alanlarında yürütülen çalışmalarla ortaya konmuştur (Kalenderoğlu, Yumru, Selek, Cansel, Virit, & Savaş, 2007; Aslan, Şengelen & Bilir, 2008; Bingöl, Varma, Enli & Karaca, 2017; Aksoydan, 2008). Dolayısıyla yaşlı bireylerin yaşam ritimindeki farklılıkların çocukları ve torunlarıyla bir arada yaşayabilmelerini engelleyen önemli bir sebep olduğu görülmektedir.

Yaşlı bireyin kendi kendine yetebilme ve bağımsız hareket edebilme isteği, modernleşme teorisinde vurgulanan yaşlıların “statü kaybı”na bir direnç olarak algılanabilir. Nitekim yaşlı bireylerin sahip olduğu bağımsızlığı sürdürme isteği “özgürlük” ve “mutluluk” ile ilişkilendirilmiştir.

Gider gezersin işini yaparsın, hesabımı gelirini giderini yaparsın, özgür ve mutlu yaşarsın. Bu büyükle rin sözüdür. (...) Yaşlının mutlu olacağı yer kendi evidir, yalnız kalmasıdır ama çocukları yakın olsun arar ara gidip gelsin, en güzel yaşam yaşlılıkta böyle olur (...) Kızım da beraber kalmak istemem, o el oğlu yani daha kötü. Bu yaşta daha hassas oluyor insan (Esmâ, kadın, 71, orta gelir, okuryazar değil).

Meral hanım kendi evinde tek başına yaşama tercihine eşlik eden “özgürlük” ve “mutluluk” duygularına bir de “aidiyet” duygusunu eklemiştir.

Ben çocuklarımla da kaldım ama artık istemiyorum. Kendi evimde rahatım. Yani çocuklarımda tuvaletin bile sayılıyormuş gibi geliyor, sanki misafirlükteymiş gibi oluyor, yani belki de öyle bir şey yok ama öyle düşünüyorsun yani rahat değilsin (...) Bir keresinde

benim kıyafetleri bir dolaptan başka bir dolaba taşımışlardı. Buna ben çok üzüldüm. Benim haberim olmadan böyle bir şey yapıldı, bundan alndım, kendimi oraya ait hissetmedim (Meral, kadın, 70, üst gelir, ilkokul mezunu).

Öte yandan, yaşlı bireyin tek başına yaşama kararı alabilmesi için öncelikle sağlığının kendi kendine yetebilecek kadar iyi olması ve kendi gündelik işlerini belli bir ölçüde yapabiliyor olması, belli bir ekonomik gelire sahip olması ve tek başına yaşama yatkınlığına sahip olmasının gerekli olduğu görülmektedir. Yaşlılığın Politik Ekonomisi teorisi yaşlılığı makro bir toplumsal çerçeveden analiz eder ve temelde yaşlanma deneyimini yaşa dayalı eşitsizliğe, toplumsal kaynakların kontrol ve dağıtım biçimlerine bağlar (Quadagno, 2002).

Bu yaklaşıma paralel olarak, bu çalışmada da sözü edilen fiziksel, maddi ve manevi kaynaklara sahip yaşlı bireylerin tek başına yaşamayı bağımsız ve özgür yaşamak olarak avantajlı bir durum olarak değerlendirdiği görülmüştür. Ancak, düşük sosyo-ekonomik düzeye sahip olan yaşlı bireylerin yapısal koşullarının iyi olmaması durumunda – örneğin, düşük gelir, yetersiz eğitim, kötü yaşam koşulları ve hastalık durumları – tek başına yaşamayı olabildiğince zor koşullar altında geçirdikleri, bu seçimi yapmak zorunda kaldıkları, tek başına yaşamamanın onlar için dezavantajlı bir durum olduğu ve bu durumun yaşam memnuniyetlerini olumsuz etkilediği tespit edilmiştir.

Gönüllü veya zorunlu olarak kendini geniş ailede konumlandıramayan ve tek başına yaşayan yaşlı bireylerin seçebileceği diğer iki alternatifin yaşama aranjmanı huzurevinde yaşamak ve evlenerek eşle beraber yaşamak olduğu söylenebilir. Bu iki alternatif yaşama aranjmanına dair algıları da katılımcıların tek başına yaşama kararlarını etkilemektedir.

4.2. Tek başına yaşayan yaşlıların huzurevi algısı

Yaşlı kuşakların modernleşmeye bağlı olarak değişime maruz kalan maddi ve sosyal çevreleri yaşlanma süreçlerini ve yaşlılıklarını doğrudan etkilemektedir. Bu değişim “yaşlıların yaşam zorluklarını ailenin problemi olmaktan çıkararak kamusal bir problem haline getirmiş” (Tufan, 2003:22), “yaşlıların bakımı da anonimleşip, huzurevlerinde yerine getirilen bir kamu hizmetine dönüşmüştür” (Aytaç, 2012:100). Ancak Türkiye’de yaşlılık ile ilgili olarak yapılan çalışmalar, yaşlıların huzurevine genelde olumsuz bir tutum sergilediklerini ortaya koymaktadır (İçli, 2004; Karaca, 2010; Kalaycıoğlu vd., 2003). Bu nedenle, bu çalışma modernleşmenin ve kentleşmenin yarattığı koşullar ile geleneksellik arasında kalan yaşlı bireylerin yaşam aranjmanlarını seçerken neye önem verdiklerini ve bu anlamda geniş ailede yaşamaya bir alternatif olarak huzurevinde yaşamaya dair algılarını da anlamaya çalışmaktadır.

Gaziantep’te tek başına yaşayan yaşlı bireylerle yürütülen bu çalışmada da görüşülen 30 kişinin 29’u yani % 96,7’si huzurevinde kalmaya yönelik pek de olumlu bir yaklaşım sergilemediği, hatta tek başına yaşamamanın dezavantajlarına fazlasıyla sahip olan yaşlı bireylerin bile bir alternatif olarak huzurevine yönelik algıları genelde olumsuz olduğu tespit edilmiştir. Yaşlı bireylerin huzurevlerine dair olumsuz toplumsal algıdan beslenen bu düşüncelerinin huzurevinde yaşamamanın bir

statü kaybı olduğu fikriyle de pekiştirildiği görülmektedir.

Bu kişilerin huzurevine dair bu olumsuz algıya sahip olmalarının temelde iki nedeni bulunmaktadır. Birincisi, huzurevinin toplumsal açıdan negatif bir konuma sahip olmasıdır. Özellikle geleneksel ilişkilerinin ağır bastığı Gaziantep’te yaşlıları huzurevine bırakmak bir “ayıbın” göstergesi olarak yorumlanmaktadır. Diğer bir deyişle, yaşlı bireyin huzurevi yerine evde tek başına yaşaması sosyal çevre tarafından daha makbul niteliktedir. Huzurevi’nin Gaziantep’te yaşlılar tarafından “düşkünler evi” olarak ifade edilmesi bu olumsuz toplumsal algının inşasının bir yansımasıdır. Bu konuya dair Güler Hanım, Hacer Hanım ve Mustafa Bey fikirlerini şöyle ifade etmişlerdir.

Ne! huzurevi mi, benim için huzurevi yok çocuğum yok, koskoca güler hanımın sonu huzurevi derler ve sonra Güler Hanım’ın uşakları annelerini huzurevine koydu derler, ölürüm daha iyi oğlum istemem istemem (Güler, kadın, 73, alt gelir, okuryazar değil).

Huzurevine gidip rezil olmak var, hem çocuklar hem de yaşlı kişi rezil oluyor. Çevreden bak, annesini babasını huzurevine verdi denir ya da yaşlıya bak çocukları tarafından terk edildi denir. İki şekilde de huzurevi çok kötü, yani hem yaşlı hem de çocuklar huzursuz olur (Hacer, kadın, 73, orta gelir, üniversite mezunu)

Bunu bir ayıp olarak görüyorum kendime yakıştırıyorum, huzurevi olmaz. Yalnız ev işleri falan yapamazsa tek çare oğlunun yanında kılması (...) Huzurevinde kalmak hiç iyi bir şey değil, millet ne der? Huzurevi olmaz (Mustafa, erkek, 80, orta gelir, okuryazar değil).

Görüşülen kişilerin huzurevine dair olumsuz algılarının ikinci nedeni ise, huzurevinin yaşanılacak bir yer olmadığına dair fikirleridir. Huzurevinin kişinin özgürlüğünü kaybedeceği, kötü muameleye maruz kalabileceği, hatta fiziksel ve psikolojik şiddet görebileceği bir ortam olarak düşünülmesidir. Bazı yaşlılara yönelik istismar haberlerinin ve huzurevlerinin “medyada yansıtılma biçimi”nin (Aközer vd., 2011:123) bu olumsuz huzurevi algısını pekiştirdiği görülmektedir. Huzurevini, Tarık Bey bir “cezaevi”ne; Cennet Hanım “şiddet uygulayan bir yer”e; Veli Bey ise “tahammül edilmesi zor” bir yere benzetmiştir. Toplumda huzurevine dair olumsuz algının kulaktan dolma bilgilerle, söylencelere dönüştürüldüğü ve bu olumsuz algıların gerek yaşlı bireyler gerekse çevre tarafından anlatılarak yeniden üretildiği görülmektedir. Katılımcılar huzurevini genelde bir yaşam aranjmanı olarak seçme taraftarı olmadıklarını ancak “kimsesiz” yaşlı bireylerin huzurevini tercih edebileceğini ifade etmektedirler. Bu açıdan yaşlılığın kimsesizliği çocuklarıyla olan iletişim durumuna bağlanmaktadır. Yaşlılar açısından huzurevi çocuklarıyla iletişimi kopan, sağlık durumu tamamen bozulan, kendilerine bakamayan diğer bir ifadeyle “düşmüşler için bir son çare” olarak görmektedirler (Kalaycıoğlu vd., 2003: 167). Hüseyin Bey huzurevinin aile desteği olmadığı takdirde bir seçenek olabileceğini belirtmişlerdir.

Kendime bakamayacak kadar yaşlanır, kötü olur sam, neden olmasın? Kişi kendi evinde yaşayabileceği kadar yaşar, ancak kendine bakamayacak noktaya gelirse huzurevine gidebilir (Hüseyin, erkek,72, alt gelir, erkek, okuryazar).

Aköger ve ark. (2011) çalışmalarında “huzurevine yönelik olumlu eğilim” ile “aileye yönelik olumsuz eğilim” arasında bir ilişki kurarlar. “Aileye yönelik olumsuz eğilim çocuklar ya da gelin/damat tarafından istenmemeye kaygısından ve çocuklara yük olmama isteğinden kaynaklanmaktadır. Huzurevine yönelik olumlu eğilim”in temelinde ise kendi yaşlılarıyla birlikte olmak ve huzurevinin rahatlığı vardır” (2011:115). Ancak, bu araştırmada ortaya çıkan sonuç, huzurevini yaşlı birey için kabul edilebilir hale getiren en önemli şeyin, “huzurevine yönelik olumlu algıları” değil genelde “aileye yönelik olumsuz eğilimleri” ya da tek başına yaşayamama durumu olduğudur.

Sözü edilen huzurevi karşıtı toplumsal baskıya rağmen, katılımcılar arasında huzurevini tercih etmek zorunda kalan bir kişi bulunmaktadır. Bu yaşlı bireyin evde şiddete maruz kaldığından dolayı yalnız yaşama kararı aldığı, ancak gündelik pratiklerini yerine getiremediği için son seçenek olarak huzurevini istediği görülmektedir.

Şimdi tek başıma yaşıyorum, gücüm kuvvetim yok, sadece ayakta durabiliyorum, başka bir şey yapamıyorum (...) Adımı yazdılar, önümde 11 kişi var. Huzurevinde yer yokmuş, ben de bekliyorum, artık beni alsınlar diyorum (Melek, kadın, 85, alt gelir, ilkokul terk).

Huzurevinde yer bulmak yaşlıların sandığı kadar kolay olmamaktadır. Huzurevi kontenjanlarının sınırlı oluşu dolayısıyla, yaşlılar uygun görüldükleri takdirde bile bir süre beklemek zorunda kalabilmektedirler. Sonuç olarak yaşlıların huzurevine dair fikirlerinin olumsuz olduğu ancak bir yaşam aranjmanı olarak “son tercih” ve “çaresizlik” olarak görüldüğü söylenebilir.

4.3. Tek başına yaşayan yaşlı bireylerde yeniden evlilik algısı

Yapılan çalışmada elde edilen veri ve bulgular, katılımcıların tek başına yaşamaya bir alternatif olarak, huzurevi konusunda olduğu gibi, yeniden evlilik konusuna da pek sıcak bakmadığını ortaya koymaktadır. 30 yaşlı bireyden 25’inin yeniden evliliğe karşı çıktığı, 5’inin ise evlenmek istediği görülmektedir. Evlilik olgusuna dair düşünceler cinsiyet açısından kısmen farklılık göstermektedir. Görüşülen 18 kadının tamamı, 12 erkeğin ise 7’si yeniden evliliğe olumsuz bakmaktadır. Bu yaklaşımın ortak nedenleri olsa da kadın ve erkek yaşlı bireylerin nedenselleştirmeleri farklılık göstermektedir.

Kadınların yeniden evlilik üzerine olumsuz fikre sahip olmalarının bir nedeni yaşlılık öncesi dönemde eşini kaybetmiş veya boşanmış çocuklu dul kadınların yeniden evlenmesini hoş görmeyen toplumsal bakış açısıdır. Hatta yeniden evlilik, kadınlar için “konuşulması bile kötü”, “uygun olmayan” ve “ihtiyaç duyulmayan” bir olgu olarak vurgulanmakta ya da toplumsal olarak böyle uygun görüldüğü için bu şekilde ifade edilmektedir. Kadınlar için yeniden evlenme konusunun bir toplumsal tabu olduğunu Elmas Hanım (Elmas, kadın, 84, orta gelir, okuryazar değil) “evlilik, abbov çok kötü, tövbe tövbe bizde öyle bir şey olmaz, yok oğlum konuşulması bile kötü yok yok yok, bizde gözünü oyarlar valla” diye ifade ederken, Esmâ Hanım (Esmâ, kadın, 71, orta gelir, okuryazar değil) yaşadığı sıkıntılara rağmen evlenmemesini “eşim vefat edince çok zorluk yaşadım, ben kadınların kaşını bıyığını alarak geçindim,

ama ikinci bir evlilik düşünmedim, çocuklarım vardı, Antep’e uymaz” diyerek ifade etmiştir.

Bu konunun tabu olmasının yanı sıra kadınların yeniden evlenmeye sıcak bakmamalarının diğer nedenleri ise; özellikle düzenli bir gelirleri varsa ve kendilerine yetebiliyorlarsa buna gerek duymamaları; “kahır çekmek, “kimseye katlanmak istememeleri” ve özgür yaşama arzularıdır.

Ben ikinci evlilik düşünmüyorum, kendi ayaklarım üzerinde duruyorum ve geçiniyorum. (...) Hiç gerek yok. Yalnızlık daha güzel, git gez dolaş özgürsün, arkadaşlarına zaman ayır, istediğin yere gidersin kimseye bağlı değilsin. (...) Oraya sen bir çizgi çiz (Hacer, kadın, 73, orta gelir, üniversite mezunu).

Öte yandan, kadınların yeniden evlenmekten kaçınmalarının diğer bir önemli nedeni, kadın için yeniden evlenmenin, bedel ödenmesi gereken bir şey olmasıdır. Bu bedel çoğunlukla kişinin sosyal çevresinin ve özellikle çocuklarının ilgisini, gerek duygusal gerekse sosyal ve ekonomik desteğini kaybetmek olarak tarif edilmiştir. Selma Hanım bu konuda toplumun kadın ve erkeğe uyguladığı çifte standardı da betimlemiştir.

Yeniden evlenirsem, çocuklarım tepki gösterir, çocuklarımla bağlarım kopar, beni dışlarlar. Yani bu dışlanmayı yaşayacağıma yalnız yaşamak daha mantıklı (...) Ben evlilik düşünmüyorum, ama düşünenlere saygı duyuyorum. (Selma, kadın, 65, orta gelir, lise mezunu).

Aslında, Gaziantep örneğinde kadınların yeniden evlilik üzerine olumsuz fikirleri geleneksel toplumsal yapı ile ilişkilidir. Gerek yaşlılık öncesi dönemde gerekse yaşlılık döneminde eşini kaybederek veya eşinden boşanarak “dul” statüsüne geçen kadınların toplumsal hareket alanı daralmaktadır. “Türkiye’de dulluk, bilhassa kadınlar için normatif bir hale gelmektedir (...) dul erkeklerle karşılaştırıldığında, dul kadınların ölüncüye değin evlenmedikleri ve dul kalarak yaşamlarını sürdürdükleri bilinmektedir” (Arber, Davidson & Ginn, 2003, akt. Arun, & Arun, 2011:1521). “Dulluk” dezavantajlı bir statü olarak yaşlı bireyin sosyalleşme biçiminden, ekonomik durumuna ve gündelik pratiklerine kadar yaşamın her alanında yaşamını önemli derece etkilemektedir. Yeniden evliliğe karar verme konusunda kadının toplumsal statüsü etkili olsa da, kişilerin yaşlılık dönemi ve öncesinde sahip oldukları yatkınlıklar evliliğe dair düşüncelerini etkilemektedir. Kadın katılımcıların bu konudaki bakış açıları genelde olumsuzdur. Ancak eğitim seviyesi yükseldikçe, kendileri evlenmeyi düşünmeseler bile başkalarının evliliğine dair daha olumlu bir fikre sahip olabilmektedirler.

Erkek katılımcılar, yeniden evlenme olgusuna olumlu ve olumsuz olmak üzere çeşitli açılardan yaklaşmaktadırlar. Kadınların vurguladıkları “evlenme durumunda çocukları tarafından dışlanma korkusu” çoğunlukla erkekler tarafından da ileri sürülmektedir. Ancak erkeklerde bunun sebebi daha çok “mülk sahibi” olarak “mülkünü paylaşma, kaybetme veya dolandırılma” korkusu olarak görülmektedir. Kadınların temel korkusu, toplumsal cinsiyet açısından çocukları ve toplum tarafından dışlanmak iken, erkeklerin temel korkusu kendilerine kalacak mirasın parçalanmasını istemeyen ve bu nedenle evlilik isteklerine karşı çıkabilecek çocukları tarafından dışlanma korkusudur. Erkek yaşlıların temelde ekonomik eksikliğini bir endişeden dolayı, ancak

bunun yanı sıra “yaş itibarıyla çekilme” ve dolayısıyla geleceğe dair bir plan yapmama durumu veya “eşinin yerine başkasını koyamama” düşüncesinden dolayı yeniden evlenmeyi benimsemedikleri görülmektedir.

İkinci bir evlilik yaparsam asıl o zaman yalnızlaşırım, yani çocuklarım ve çevrem benden uzaklaşır, bu böyledir ama şimdi yalnızım çocuklarım kıymetimi bilir (Saffet, erkek, 68, orta gelir, okuryazar değil).

Yani evlenmek de istiyorum ama nasıl olacak? İkinci bir evliliğe güvenim yok. Kadın resmi nikâh ister ama mal varlığına ortak oluyor (...) Ben bu nedenlerden dolayı evlenemiyorum ama evlensem iyi olurdu yani (Kamil, erkek, 65, alt gelir, okuryazar değil).

Yeniden evliliğe yaklaşım konusunda yaşlı kişilerin gerek bireysel gerekse toplumsal konum açısından homojen olmadıkları; toplumsal cinsiyet kodlarının bireylerin bu olguya yaklaşımını belirlediği ve daha çok kadınları kısıtladığı görülmektedir. Öte yandan ekonomik koşulların hem kadınlar için hem de erkekler için farklı açılardan belirleyici olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

4.4. İdeal yaşam aranjmanı: Bir ara form olarak çocuklarına yakın ama tek başına yaşamak

Yaşlılıkta en büyük değişim iş ve aile ilgili rollerdir. Emeklilik ve eşlerin ölümü, yakın aile üyelerine ve arkadaşlara ulaşma olanaksızlığının getirdiği sınırlı sosyal ilişkiler, izolasyon duygusunun ortaya çıkmasına neden olabilir (Hansen-Gandy & Pastle, 1993; Kalıncara, 2000:78). Dolayısıyla yaşlı bireyler için çocuklarına yakın olmak ve aile ilişkilerini korumak bu izolasyona bir direnç olarak kabul edilebilir. Bir çok çalışmada yaşlı bireyin ailesine yakın yerde ikamet etme isteğine sahip olduğu saptanmıştır (Görgün-Baran, 2005; Kalaycıoğlu vd., 2003). “Yaşlıların çocuklarıyla aynı çevrede yaşamayı tercih etmesi pek çok araştırmada geleneksel aile bağlarının korunduğuna ilişkin bir gösterge olarak okunmaktadır (Aközer vd., 2011: 107). Bu çalışmada da yaşlı bireyler bir yandan kendi evinde kendi ritmine ve isteğine göre yaşayabilme özgürlüğüne sahip olmak isterken, diğer yandan da çocuklarına yakın yerde oturmak istediklerini belirtmişlerdir. Diğer bir deyişle, kendilerine en uygun yaşam aranjmanının tek başına yaşamak olduğunu belirtmeler de aile fertlerine yakın yaşamının kendileri için en iyi seçenek olduğunu düşünmektedirler.

Bence en iyisi çocuklarına yakın ama yalnız yaşamak. Bu şekilde hem sevilirsin hem de yalnız olduğun için daha değerli olursun (Elif, kadın, 73, orta gelir, ilkokul mezunu).

Çocuklarım bana yakın, aynı mahalledeyiz. Bu büyük bir avantaj, hemen bir telefonla geliyorlar ya da ben hemen gidebiliyorum (...) Çocuklarımla sık sık görüşürüm, onların saygı ve sevgisinden dolayı kendimi çok iyi hissediyorum (Zahir, erkek, 76, üst gelir, üniversite mezunu).

Yalnız yaşamayı tercih ediyorum bir yandan kendi evimde yaşamak diğer yandan çocuklarda bana yakın olması ve ihtiyaç duyduğum anda gelmeleri beni daha mutlu ediyor (Halim, erkek, 74, üst gelir, ilkokul mezunu).

Çocuklarımla her an bana yakın olmaları güzel. Bu güven duygusu içinde tek başına kalmak en güzeli. Aile desteği önemlidir. Aile yoksa yaşlıları koruyan

başka bir şey yok (Ömür, kadın, 70, orta gelir, ilkokul terk).

Çocuklarına yakın oturan yaşlı bireyler, bir yandan tek başına yaşayarak bağımsız ve kendi ritmine göre yaşamının, öte yandan ihtiyaç duyduklarında çocuklarıyla bağ kurma imkânı bulmalarının hayatlarını kolaylaştırdığını ifade etmişlerdir. Böylelikle, bu ara form aranjmanında yaşlı bireyler, bir yandan bağımsız, kendi kurallarını kendisinin koyduğu bir hanede yaşama fırsatı bulurken, diğer yandan da güven ve aidiyet duygusuna sahip olabilmeye, gündelik işlerde yardım alabilme, çocuklarla, torunlarla daha sık görüşebilme imkânına sahip olabilmektedir. Ancak görüşmeler sonucunda tek başına yaşama durumunun yalnızlık hissi ile özdeşleştirilemeyeceği de anlaşılmaktadır. Aileyle beraber ya da ailesine yakın yaşayan yaşlı bireyler kendilerini yalnız hissedebileceği (Tufan 2007:189) gibi tek başına yaşayan bireyler de, aksine yalnızlık duygusunu hissetmeyebilirler (Kalaycıoğlu vd., 2003). Bu bağlamda çalışmada ailesine (çocuklarına) yakın yaşayan 16 kişiden 10'u kendisini yalnız hissettiğini ifade ederken 6'sı yalnız hissetmediğini ifade etmiştir. Bu bağlamda yalnızlık hissini çocuklarına yakın oturmak ya da oturmamakla ilişkisi konusunda bir genelleme yapılamamaktadır. Diğer bir deyişle çocuklara mekânsal yakınlık yalnızlık duygusunu gidermede belirleyici olmamakla beraber daha çok yaşlı bireylerin eksik kaldıkları konularda çocuklarından yardım alabilecekleri, güven ve aidiyet duygusuna sahip olabilecekleri önemli bir faktör olduğu görülmektedir. Yalnızlık duygusu, yaşlı bireyin sosyalleşme ortamına ve çocuklarıyla olan duygusal bağlarına bağlıdır.

Mübeccel Kıray, toplumsal değişimin “buhran” a ve “çözülme” ye uğramaması için gereken, ne eski ne de yeni yapıya ait olan “müesseseler, ilintiler, değerler ve fonksiyonları,” “tampon mekanizmalar” terimi ile ifade eder. Bu tampon mekanizmalar sayesinde, “sosyal yapının çeşitli yönleri birbirine bağlandığını,” “fonksiyonel bütünün parçası olmayan tarafların kaybolduğunu” ve bu şekilde “toplumun orta hızda bir değişime oluşumunda da görece bir denge halinde kalmasının mümkün olduğunu” savunur (Kıray, 2006:96-97). Bu anlamda, modernleşme sürecinde tam bireyselleşmemiş, özellikle yaşlılığa yönelik kurumsal ve toplumsal destek sistemlerinin yeterince gelişmemiş, geleneksel bağlarından tam kopmamış bir toplumsal formda yaşlı bireylerin bir “tampon mekanizma” olarak çocuklarından ayrı ama aynı zamanda çocuklarıyla aynı muhitte yaşama biçimi, tek başına yaşayan yaşlı bireylerin hayatını kolaylaştıran bir ara form olarak görülebilir.

Bugün “aile ve toplum, yaşlı bireylerin korunması, bakımı, desteklenmesi ve sağaltımında kilit rol oynamaya” devam etmekte, yaşlının bakımında en önemli rol eşe düşmekte, eşin güçsüzleşmesi ve vefatı durumunda ise bakım çocuklara düşmektedir (Halpern, 1987, akt. Aközer vd., 2011:107). Ancak, “koruyucu, denetleyici, destekleyici, dayanışmacı ve yönlendirici yakın sosyal çevre ve akrabalık gruplarının önemi, modernleşme sürecinde azalmaya yüz tutmuş” (Kalaycı & Özkul, 2017:95) olsa da yaşlı bireylerin bir yandan mümkün olduğunca, kendi ayakları üzerinde durma isteği, kendi ihtiyaçlarına, problemlerine ve gündelik işlerine çözüm bulmaları öte yandan çocuklarına yakın kalarak onların yardım ve desteklerine ihtiyaç duydukları görülmektedir.

5. SONUÇ VE ÖNERİLER

Bu çalışmada elde edilen veriler ve bulgular doğrultusunda; eşini kaybetmiş veya boşanmış yaşlı bireylerin evde tek başına yaşama kararı almalarının temel nedeninin geniş aile ile beraber yaşamanın zorluklarından kaçınmak isteği olduğu saptanmıştır. Daha önceki dönemlerde aile içerisinde söz sahibi olan ve buna paralel olarak saygı ve otoriteyi elinde bulunduran yaşlı bireyler, değişen ve dönüşen aile yapısı ile beraber artık evlenmiş çocuklarından ayrı yaşamalarının kendileri için daha iyi olacağını düşünmektedirler. Böyle düşünmelerinin sebebi geniş aile içinde yaşarken karşılaştıkları zorluklardır. Özellikle, gündelik hayatlarında hanenin diğer bireyleriyle yaşadıkları ritim farklılıkları; kendi düzenlerini kuramamaları ve mekân düzenlemelerinde söz sahibi olamamaları nedeniyle hissettikleri bağımlılık duygusu; ayrıca evin dar olması, gelin veya damat tarafından istenilmeme ve kendini "yük" olarak görme duygusundan kaçınmaya çalışmaları geniş aileden kopmak istemelerine neden olmaktadır. Bu anlamda bu çalışmada elde edilen bulgular, modernleşmeyle beraber yaşlı bireylerin bir "otorite ve güç kaybı" yaşadığını, rollerinde büyük kayıpların meydana geldiğini belirten Modernleşme Teorisini ve bir "rolsüzlük rolü" edindiklerini vurgulayan Rol teorisini destekler niteliktedir. Bireyin bir yaşam dengesi kurabilmesi için bu dönemde kayıp rolleri yerine yeni roller edinmelidir. Bu doğrultuda tek başına yaşama tercihi, yaşlı bireylerin en azından kendi evindeki otoritesini korumak, kendi hayatı üzerinde söz sahibi olabilmek ve bu kayıpları mümkün olduğunca azaltmak için bir yaşam stratejisi olarak düşünülmektedir.

Tek başına yaşama aranjmanını tercih eden katılımcıların, huzurevinde yaşama veya evlenme gibi aile dışında başka seçeneklere de olumsuz yaklaştıkları görülmektedir. Yaşlıların huzurevine bırakılmasını toplumsal olarak bir "ayıbın" göstergesi, huzurevini de "düşkünler evi" olarak yorumlamakta ve bu nedenle huzurevini ancak kimsesiz kaldıklarında ve tek başına yaşayamadıklarında bir "son çare" olarak görmektedirler. "Yeniden evlenme" ve eşle yaşama konusuna ise nedenselleştirmeleri farklı olsa da kadınlar ve erkekler yine genelde olumsuz yaklaşmaktadırlar. Yeniden evlenmeye kadınlar, toplumsal cinsiyet kalıpları doğrultusunda toplum tarafından hoş karşılanmadığı için ve kendi kendilerine yetebildikleri düşüncesi ile karşı dururken; erkekler miras malının bölünmemesi ve bu konuda çocuklarıyla bir sorun yaşamamak için ve "dolandırılma" korkusu yaşadıkları için pek sıcak bakmamaktadırlar. Sosyal yapılandırmacı teori yaş'ın ve yaşlılığın "toplumsal anlamları ve öz-algılanışının" toplumsal bir söylem üzerinden şekillendiğini ve bireyin yaşlanma deneyimini etkilediğini ifade eder. Bu çalışmada da olumsuz toplumsal söylemler yaşlıların huzurevi ve yeniden evlenmeye dair algılarını etkilerken hatta bu algı kendileri tarafından da yeniden üretilirken, yaşlı bireyin yaşlanma deneyimi kısıtlanmakta, çözülen geleneksel aile dışında kalan yaşlı bireye, başka bir yaşama kompozisyonu alternatifini de olmadığından tek başına kalmak dışında pek bir seçeneği kalmadığı görülmektedir. Çalışmanın bu çıktıları, toplumsal değişim dönüşüm ile beraber yaşlı bireyler için tek başına yaşama aranjmanını seçiminin artacağını göstermektedir.

Çalışmada, tek başına yaşama aranjmanı, yaşlı bireyler için en uygun hane kompozisyonu olsa da çocuklara yakın olma durumunun bu aranjman kapsamında çok büyük önem arz ettiği görülmektedir. Bu ara formda yaşlı bireyler böylece bir yandan, kendi ayakları üzerinde durdukları, kendi kurallarını kendilerinin koyduğu bir hanede yaşama fırsatı bulurken; diğer yandan da çocuklarına mekânsal yakınlığı ile kendilerini güvende hissetmektedirler.

Türkiye'de yaşlıların kendi evlerinde yalnız yaşayarak bağımsız bir hayat sürmeyi istediklerini ancak çocuklarına yakın oturarak da onlara manevi destek olmayı tercih ettiklerini öne süren (Ünalın, 2000, akt. İçli, 2008:37) ve yaşlıların gerek çocuklarını rahatsız etmemek için, gerekse kendileri rahat edemeyeceklerinden kendi evlerinde oturmayı ve çocuklarının sık sık kendilerini ziyaret etmesini tercih ettiklerini (Görgün-Baran, 2003:135, akt. İçli, 2008:36-37) belirten başka çalışmalar da yapılmıştır.

Bu çalışmada da bir yandan sanayileşen, öte yandan geleneksel ilişkileri baskın olan Gaziantep'te modernlik ve geleneksellik arasındaki değişim sürecini yaşayan yaşlı bireylerin ne geniş ailede kalmak ne de huzurevini ve yeniden evlenmeği bir alternatif olarak görmeleri dolayısıyla, çocuklarına mekansal olarak yakın ama tek başına yaşadıkları bu ara formun yaşlı bireyler için en uygun yaşam aranjmanı olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Ancak her kent ve toplumun özgül özellikleri olduğu gerçeğinden yola çıkarak bu yönde bir tespitin ne kadar genellenebileceği farklı bölgelerde yapılacak benzer çalışmalarla ortaya konulabilir.

Yaşlanma olgusu bireysel değil, toplumsal bir olgudur. Toplumsal yaşlanma gerçekliği de dikkate alındığında, yaşlı bireylere yönelik sosyal, kültürel, ekonomik ve sağlık destek programları uygulanırken, ya da bu ara formun uygulanabilmesi için konut mimarisi planlanırken yaşlı bireylerin ihtiyaçlarının yaşam aranjmanlarına göre belirlenmesi önemlidir. Bu anlamda gerek Aile, Çalışma ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı'nın gerek de yerel yönetimlerin sayıları gittikçe artan tek başına yaşama aranjmanına sahip yaşlı bireylerin yaşam koşullarını dikkate alarak iyileştirecek, kendi kendilerine yetebilmelerine destek olacak, toplumsal katılımlarını ve topluma katkıda bulunmalarını sağlayacak politikalar geliştirmeleri önem arz etmektedir.

KAYNAKÇA

- Aközer, M., Nuhurat, C., & Say, Ş. (2011). Türkiye'de yaşlılık dönemine ilişkin beklentiler araştırması. *Aile ve Toplum Dergisi*, 12(7), 103-128.
- Aksoydan, E. (2008). *Yaşlılık ve Beslenme*. Sağlık Bakanlığı, Yayın No: 726. Ankara: Klasmat Matbaacılık.
- Arun, Ö., & Arun, B. (2011). Türkiye'de yaşlı kadının en büyük sorunu: Dulluk. *Gaziantep Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 10(4), 1515-1525.
- Aslan, D., Şengelen, M., & Bilir, N. (2008). *Yaşlılık Döneminde Beslenme Sorunları ve Yaklaşımlar*. Geriatri Derneği. Ankara: Öncü Basımevi.
- Aytaç, A. M. (2007). *Ailenin Serencamı, Türkiye'de Modern Aile Fikrinin Oluşması*. Ankara: Dipnot Yayınları,
- Bengtson, V. L., Burgess, E. O., & Parrott, T. M. (1997). Theory, explanation, and a third generation of

- theoretical development in social gerontology. *Journal of Gerontology: Social Sciences, The Gerontological Society of America*, 52B(2), 72-88.
- Bingöl, C., Varma, G. S., Enli, Y. Ö., & Karaca, Ö. (2017). Yaşlılık ve erişkinlik dönemi depresyonunda fenomenolojik karşılaştırma. *Anatolian Journal of Psychiatry*, 18(5), 446-452.
- Geniş, Ş., & Adaş, E. B. (2011). Gaziantep kent nüfusunun demografik ve sosyoekonomik yapısı: Saha araştırmasından notlar. *Gaziantep Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 10(1), 293-321.
- Giddens, A. (2013). *Sosyoloji*. Güzel, C. (Ed.). İstanbul: Kırmızı Yayınları.
- Görgün-Baran, A. (2004). Yaşlılık sosyolojisi. *Yaşlılık: Disiplinler Arası Yaklaşım, Sorunlar, Çözümler*. Kalıncara, V. (Ed.). Ankara: Odak. (s. 35-57).
- Görgün-Baran, A., Kalıncara, V., Aral, N., Baran, G., Akın, G., Özkan, Y. (2005). *Yaşlı ve Aile İlişkileri: Ankara Örneği*. Başbakanlık Aile ve Sosyal Araştırmalar Genel Müdürlüğü Yayınları No:127. Ankara.
- Hablemitoğlu, Ş., & Özmete, E. (2010). *Yaşlı Refahı: Yaşlılar İçin Sosyal Hizmet*. Ankara: Kilit Yayınları.
- Hooyman, N., Kiyak, H. A., & Kawamoto, K. (2015). *Ageing Matters: An Introduction to Social Gerontology*. Boston: Pearson.
- İçli, G. (2004). Huzurevinde kalan yaşlılar üzerine bir araştırma. *Sosyoloji Araştırmaları Dergisi*, 7(1), 5-24.
- İçli, G. (2008). Yaşlılar ve yetişkin çocuklar. *Yaşlı Sorunları Araştırma Dergisi*, 8(1), 29-38.
- Kalaycı, I., & Özkul, M. (2017). Geleneksel kalabilsem modern olabilsem: Modernleşme sürecinde yaşlılık deneyimleri. *Süleyman Demirel Üniversitesi Vizyoner Dergisi*, 8(18), 90-110.
- Kalaycıoğlu, S., Tol, U., Küçükural, U., & Kurtuluş, Ö. C., (2003). *Yaşlılar ve Yaşlı Yakınları Açısından Yaşam Biçimi Tercihleri*. Ankara: TÜBİTAK Matbaası.
- Kalenderoğlu, A., Yumru, M., Selek, S., Cansel, N., Virit, O. & Savaş, H.A. (2007). *Anadolu Psikiyatri Dergisi*, 8, 179-185.
- Kalıncara, V. (2000). Yaşlılıkta sosyal katılım ve kent hizmetleri. *Antropoloji ve Yaşlılık*. Erkan, G. & Işıkhhan, V. (Ed.). Ankara: Hacettepe Üniversitesi Sosyal Hizmetler Yüksekokulu Yayın No: 006: 77-86.
- Karaca, F. (2010). Huzurevinde kalan yaşlıların hayata bakış açıları ve gelecekle ilgili beklentileri. *Aile ve Toplum*, 11(6), 50-72.
- Kaygusuz, C. (2008). Yaşlılık kuramları. *Psikolojik, Sosyal ve Bedensel Açından Yaşlılık*. Kalkan, M.(Ed.). Ankara: Pegem Akedemi. (s.215-298)
- Kıray, M. (2006). *Toplumsal Yapı Toplumsal Değişme*. İstanbul: Bağlam Yayıncılık.
- Murakami, İ. (2014). Tek başına yaşayan yaşlı kadınların kişisel iletişim ağı: Ankara örneği. *6th International Social & Applied Gerontology Symposium*. Arun, Ö. (Ed.). Antalya Gerontoloji Bölümü Yayınları Sempozyum Kitapları, Antalya. (s.145-160).
- Quadagno, J. (2002). *Ageing and the Life Course*. Boston: McGraw Hill.
- Şentürk, M., & Altan, R. B. (2015). Giriş: İstanbul'da yaşlıların mevcut durum araştırması. *İstanbul'da Yaşlanmak*. Şentürk, M., & Ceylan, H. (Ed.). İstanbul: Açılım Kitap. (s. 13-34).
- Tufan, İ., Zengin, M., & Köse, M. (2017). Sosyal gerontoloji. *Gerontoloji - Kapsam, Disiplinler-arası İş Birliği, Ekonomi ve Politika*, Cilt 1. Tufan, İ. & Durak, M. (Ed.). Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık. (s. 73-87).
- Tufan, İ. (2007). *Birinci Türkiye Yaşlılık Raporu*. Antalya: Geroyay.
- Tufan, İ. (2002). *Antik Çağdan Günümüze Yaşlılık- Sosyolojik Yaşlanma*. İstanbul: Aykırı Yayıncılık.
- Tufan, İ. (2003). *Modernleşen Türkiye'de Yaşlılık ve Yaşlanma: Yaşlanmanın Sosyolojisi*. İstanbul: Anahtar Kitaplar Yayınevi.
- TUIK (2017). *Türkiye İstatistik Kurumu Haber Bülteni*, Sayı 27595, 15 Mart 2018. <http://www.tuik.gov.tr> (01.06.2019).